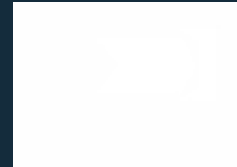

isbn 90 78335 05 x

STICHTING IJsselhoeven

De historie van de landbouw en
de hoeven in de IJsselvallei
de IJsselhoeven als getuigen
van een rijk agrarisch verleden

deel 4 van de IJsselhoevendocumentatie
IJsselhoeven in de IJsselvallei
behoud door verandering

Inhoud van de IJsselhoevendocumentatie

1. Een overzicht van de IJsselhoevendocumentatie, het project 'IJsselhoeven, schakelen en verbinden' en de Stichting IJsselhoeven welke informatie hebben we, wat heeft de Stichting IJsselhoeven gedaan en hoe gaan we verder?
2. Atlas van de IJsselhoeven
een atlas met kaarten, foto's van de boerderijen in de IJsselvallei, op CD
3. Minne aan de Rivier
een essay over het gewone, het bijzondere van de goede kant van de IJsselvallei
4. De historie van de landbouw en de hoeven in de IJsselvallei
de IJsselhoeven als getuigen van een rijk agrarisch verleden
5. De geschiedenis van het hoogstamfruit in de IJsselvallei
fruitteelt, tientallen jaren een bloeiende bedrijfstak
6. Verhalen over de IJsselhoeven en de IJsselvallei
drie verhalen opgetekend door bewoners in het gebied
7. De noordelijke IJsselvallei: identiteit en ontwikkeling
wat zijn de kernkwaliteiten van het gebied?
8. Een beschrijving van de IJsselhoeve en het erf
de uitkomsten van de hoevegesprekken: kenmerken van IJsselhoeven en erven
9. Nieuwe ontwerpen voor boerderijen en erven in de IJsselvallei
de resultaten van de bijeenkomsten 'ontwerpen aan boerderijen'
en 'ontwerpen aan erven en tuinen'
10. Onderhoud en behoud van boerderijen
een onderhoudswijzer voor de IJsselhoeven
11. Handreikingen bij boerderijonderzoek en bij functieverandering
Adressen
handige informatie

Het project 'IJsselhoeven, schakelen en verbinden' is mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Belvédère programma, de provincie Overijssel, de provincie Gelderland, de gemeente Voorst, de gemeente Epe, de gemeente Olst-Wijhe, het Prins Bernhard Cultuurfonds Overijssel, het Innovatiefonds van Het Oversticht en de inzet van vrijwilligers en bewoners.

De historie van de landbouw
en de hoeven in de IJsselvallei
de IJsselhoeven als getuigen van een
rijk agrarisch verleden

samengesteld door Jacomien Voorhorst
met bijdragen van Willemien Hartmans,
Juliette Jansen en Jan Groenenberg OKV

deel 4 van de IJsselhoevendocumentatie

Uitgave Stichting IJsselhoeven, Veessen
januari 2006

INHOUD

Landbouw in de IJsselvallei

- Ankerpunten 3
- Wild en bijster 4
- De Oude Loïne in Wilp 7
- Hertogen en graven 9
- Glorie en crisis 11
- De Blankemate in Nijbroek 13
- Nieuwe ontwikkelingen 15
- MRIJ 17
- Bissemshofstede in Marle 19
- Het fruit 21
- De Mediaan in Welsum 24
- Specialisatie 27
- Visie 29
- Literatuur 32

Auteur:

Jacmien Voorhorst
met bijdragen van Willemien Hartmans, Juliette
Jansen-Persoon en Jan Groenenberg (OKV)

Foto's:

foto omslag: Lies Holstein, HX
eigen collectie Stichting IJsselhoeven
Rik de Groot tekst en beeld
Oudheidkundige Kring Voorst pg 6, 7, 17, 20
Franca Hutten (Hof van Twello) pg 9, 31
Vakfotografie Peter Duringhof pg 30

Eindredactie:

werkgroep IJsselhoeven, Paula van Houten

Ontwerp en opmaak:

Jos Hendrix, Groningen

Drukwerk:

Scholma Druk BV, Bedum

ISBN 90 78335 05 x

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt door middel van druk, foto-
kopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder
voorafgaande toestemming van de uitgever.

© Stichting IJsselhoeven, Veessen, januari 2006
www.ijsselhoeven.nl

Ankerpunten

Door onzicht'bre hand geplaatst
in een tijd die is vergleden.
Woningen van mens en dier.
Ankerpunten van hun tijd.
En naast stijl en harmonie
toonbeeld van doelmatigheid.
Boerderijen van 't verleden.

Jan Terlouw

Als er een landschap is, waarop dit gedicht van Jan Terlouw van toepassing is, dan is het wel de IJsselstreek, het gebied tussen Hattern en Voorst. Een rivierenland met mooie stadjes en dorpjes, kronkelende dijken, wielen en kolken, boomgaarden en tegen de dijk geplakte huisjes. Een land ook van boerderijen, soms klein en onopvallend, maar veel vaker groot en beeldbepalend. Hoeven zijn het, IJsselhoeven, die getuigen van een rijk landbouwverleden. Wie iets wil weten van deze IJsselhoeven, moet daarom het verhaal van de landbouw in de streek kennen. Hij of zij moet iets weten van de oeverwallen en de monniken, die het land hebben ontgonnen, van de rijke tijd van de hoogstambongerd en de jaren dat het MRIJ-vee in de weilanden langs de IJssel liep. In de welvarende periode tussen 1850 en 1880 ging het zo goed in de streek dat er nog decennia lang geld was voor de bouw van nieuwe

dwarsgeplaatste voorhuizen voor de oude boerderijen en voor nieuwe boerderijen. Vandaag de dag zijn die 'ankerpunten van de tijd' er nog steeds, dragers van een rijk landbouwverleden.

Wild en bijster

Al is de grote bloei in de negentiende eeuw, de landbouw in het gebied is natuurlijk veel ouder. Mensen hebben altijd gegeten, dus is er eigenlijk altijd landbouw geweest. Op de hoger gelegen oeverwallen van de IJssel, zijn er 3500 jaar voor Christus al nederzettingen. De langgerekte ruggen ontstaan doordat het rivierwater de eigen bedding heeft opgevuld en opgehoogd. Ze zijn omgeven door moerassige gebieden, of anders gezegd 'broeken', een woord dat terug gaat op het Romeinse woord moeras. Op de stroomruggen, soms ook enken genoemd, is het droog. De grond bestaat uit zanderige klei, en die is goed te bewerken.

Met de komst van de Romeinen verandert het een en ander. Door en voor de Romeinse legioenen leren de bewoners langs de IJssel meer over de veeteelt en de landbouw, net zoals ze iets opsteken over het maken van betere werktuigen.

Maar toch, alle verbeteringen ten spijt, eeuwen na de Romeinen wordt de Veluwerand met zijn broekgronden en moerassen van Beekbergen tot Hatterm in de annalen nog altijd 'een wild en bijster land' genoemd.

De tijd van Karel de Grote brengt meer vooruitgang, blijvend dit keer. De vorst bevordert de handel, stimuleert de land- en

tuinbouw en de fokkerij van paarden. Op zijn hoven wordt geëxperimenteerd met andere soorten zaden, koren. In zijn tijd worden vruchtbomen en andere gewassen uit den verre ingevoerd. De nieuwe ontwikkelingen sijpelen ook door naar het platteland van de lage landen. Wat voor de IJsselstreek indirect ook van invloed blijkt: Karel de Grote moedigt het stichten van kerken, kloosters en kloosterscholen aan. En juist die kloosters spelen een belangrijke rol bij het beteugelen van het IJsselwater.

Al voor 1300 doen bewoners aan beide kanten van de IJssel pogingen om het IJsselwater in gewenste banen te leiden. Maar men komt niet veel verder dan het beschermen van een enkel stuk vruchtbaar land, van een boerderij of een groepje huizen. De aanzet voor de bedijking van de IJssel komt aan het begin van de veertiende eeuw. Voor de westelijke oever van de IJssel neemt graaf Reinald I van Gelre het initiatief tot ontginning. Het zijn de kloosterlingen van Klooster Hulsbergen onder Wapenveld en Klooster Munnikhuizen onder Arnhem, die in het jaar 1370 de leiding krijgen bij de uitvoering ervan. In tien jaar verrijst tussen Voorst en Hattem een dijk. Maar een hecht bouwwerk is het nog niet. Nog eeuwen lang is er sprake van dijkdoorbraken en van overstromingen met alle gevolgen van dien voor de bewoners van de lager gelegen stukken grond. De huidige kolken of wielen zijn er de getuigen van.

Met de komst van de dijken houdt de toevoer van zand en klei op en kunnen de vruchtbare, maar nog altijd moerassige broekgronden tussen de rivier en de hoge zandgronden van de Veluwe

worden ontgonnen. Griften moeten het water uit de beken afvoeren, weteringen het overtollige water uit de nog moerassige polders. Ook hier spelen de monniken een leidende rol. Nijbroek, de naam zegt het al, is het laatste stuk land dat wordt ontwaterd. Omdat er regels moeten komen voor de aan- en afvoer van het water, ontstaan er waterschappen. Het land tussen Veluwe en rivier wordt langzamerhand minder 'wild en bijster'.

De Oude Loïne in Wilp

De Oude Loïne ligt ongeveer een halve kilometer ten noorden van Wilp. De boerderij heeft de karakteristieke T-huis-vorm van een IJsselstreekboerderij. De Loïne ligt binnendijks tegen de winterdijk aan. Net als het dorp Wilp ligt de boerderij op de westelijke oeverwal van de IJssel. Het land loopt op in de richting van de boerderij en wordt naarmate men dichterbij de boerderij komt steeds zandiger.

De eerste keer dat we de naam 'Loïne' tegenkomen is in een oorkonde uit het archief van het klooster 'Ter Hunnepe' bij Deventer. Daarin wordt vermeld dat op 14 mei 1367 een zekere Gerijt ter Loyne zijn huis en hofstede 'die Grale' in Wilp afstaat aan Henric Doens. Waarschijnlijk heeft hij of zijn familie iets te maken met de naam van de oude boerderij.

De naam 'Loïne' wordt in de akten regelmatig op verschillende manieren geschreven. Voorbeelden zijn: Loeyne, Loyne, Loene en Luine.

In 1452 komt de naam 'Loïne' voor het eerst als boerderijnaam voor in het archief van het Heilige Geest-Gasthuis te Deventer. De Loïne had een band met Evert van Wilp, ridder en Heer van Wilp. Het stamslot van zijn familie 'Het Huis te Wilp' stond op de Wilpse Klei en was een leengoed van de Proosdij van St. Lebuïnus te Deventer. Ook de Loïne was een leengoed van deze Proosdij. Aanvankelijk hadden de opeenvolgende heren van het Huis te Wilp de Loïne 'in leen'. In de eerder genoemde rekeningen van het

Bureau van den Provinciaalen Voetbalcommissaris voor Overijssel
Afd. Alkerveen

Plaats *Wilp* dinstag 14 Junij 1906

Aanslag voor verplichte lesstelling van *Hagge en Haver*. *Wilp*

De II regeringsverordening van 27 Junij 1905, houdende bepalingen omtrent de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel.

Hagge. Te leszen: *Hagge*

Haver. Te leszen: *Haver*

Bevestigd met voorlezen op den 14 Junij 1906.

In den II regeringsverordening van 27 Junij 1905, houdende bepalingen omtrent de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel, is bepaald dat de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel moet geschieden op den 14 Junij 1906.

De II regeringsverordening van 27 Junij 1905, houdende bepalingen omtrent de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel, is bepaald dat de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel moet geschieden op den 14 Junij 1906.

De II regeringsverordening van 27 Junij 1905, houdende bepalingen omtrent de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel, is bepaald dat de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel moet geschieden op den 14 Junij 1906.

De II regeringsverordening van 27 Junij 1905, houdende bepalingen omtrent de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel, is bepaald dat de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel moet geschieden op den 14 Junij 1906.

De II regeringsverordening van 27 Junij 1905, houdende bepalingen omtrent de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel, is bepaald dat de lesstelling van *Hagge en Haver* in de gemeenten van Overijssel moet geschieden op den 14 Junij 1906.

Bisdom Utrecht uit 1499, staat bij de Loïne: 'hoort mijn Heer van Wylp' (Evert van Wilp). Het goed was geen eigendom, maar een leengoed van de Heer van Wilp.

De leenhorigheid wordt in 1795 door Engelberth Op Gelder afgekocht nadat, volgens een publicatie op 16 juni 1795 door de Volksrepresentanten van Deventer in de Nieuwe Bataafse Republiek, de leenhorigheid werd afgeschaft

In 1825 vindt er een boedelscheiding plaats van de nalatenschap van Engelberth Op Gelder. De nalatenschap moet worden verdeeld over 19 erfgenamen. Ieder krijgt een gelijk deel van de erfenis.

De Loïne met de Gerritskamp komt na loting aan Willem Op ten Noort. De waarde waarop de Loïne werd getaxeerd bedraagt dan 12.279 gulden.

Op 14 juni en 27 juni 1850 heeft de veiling plaats van drie goederen, waaronder de Loïne, uit de nalatenschap van mr. Willem Op ten Noort. De Loïne is dan '45 bunder, 71 roeden en 90 ellen' groot. Verder bestaat het uit 'huis, schuur, twee bergen, varkenskot en getimmer, benevens hof, bouw- en weidelanden, uitgestrekte boomgaard en boschgronden'. De Loïne komt voor meer dan 40.000 gulden in bezit van Adriaan Kloosterboer en zijn vrouw Anna Nieuwenhuis.

In 1854 laat de familie Kloosterboer een nieuwe schuur bij de Loïne bouwen. In de voor- en achtergevel treffen we nog de sluitstenen aan. Vanaf die tijd tot 1986 werkt en woont deze familie op de boerderij.

Rudolph Kloosterboer en zijn vrouw Johanna Henriëtte Heezen zijn de laatste Kloosterboeren die De Oude Loine als landbouwbedrijf exploiteren. Ze stoppen in 1986 met boeren. Daarmee is een einde gekomen aan een boerentraditie van minstens vijf eeuwen.

Hertogen en graven

In de eeuwen na graaf Reinald is er strijd. Hertogen en graven strijden om de zeggenschap van het gebied. Onrust is er ook vanwege de godsdienst. De dichteres Anna Bijns (1495-1575) vat de woelige tijd in de zestiende eeuw mooi samen: 'Twee Maartens brengen de wereld in rep en roer. De een plaagt de kerk en de ander de boer'. Zij doelt op Maarten Luther en Maarten van Rossem.

Rustiger wordt het in de tijd van de republiek tot aan de Franse tijd, ook op landbouwgebied. Het verbouwen van nieuwe gewassen leidt tot de belangrijkste veranderingen. Er komt boekweit dat wil groeien op plaatsen waar niet bemest wordt. De aardappel doet zijn intrede en niet alleen voor de menselijke consumptie. Boeren worden gewaar dat ook varkens er best van groeien. Ze ontdekken dat ze ook uit suikerbieten suiker kunnen maken, en met de aanleg van klaverweiden voegen de boeren meer stikstof aan de grond toe: er groeit meer voer voor meer vee. De bevolking groeit. Er is kleding nodig dus men verbouwt nu ook vlas. De bedrijven in de IJsselstreek worden groter en worden gemengd. De boeren verbouwen granen en aardappelen; er is grasland voor veeteelt, varkens en wat kippen komen erbij en voor

eigen gebruik is er een boomgaard. Ze bouwen boerderijen, nu van steen. De eerste stenen hoeve is waarschijnlijk de Adelaar in Voorst. De houten boerderijen blijven echter nog lang in gebruik. Pas in 1860 wordt de laatste, nog gedeeltelijk houten boerderij in Nijbroek afgebroken.

Niet alles gaat goed. Het water is nog steeds een vijand en ook de veepest kan zomaar een veestapel uitroeien. Wie op zo'n moment wel boter, kaas of melk kan leveren krijgt hoge prijzen. Wie al zijn vee verliest moet zijn laatste spaarcenten besteden aan de aankoop van nieuw vee.

Net voor de Franse tijd komen er veranderingen in het eigendomsrecht. In 1795 wordt de horigheid, met alle daarbij behorende rechten en plichten afgeschaft. De boer wordt pachter of kan zelf een goed of hoeve kopen.

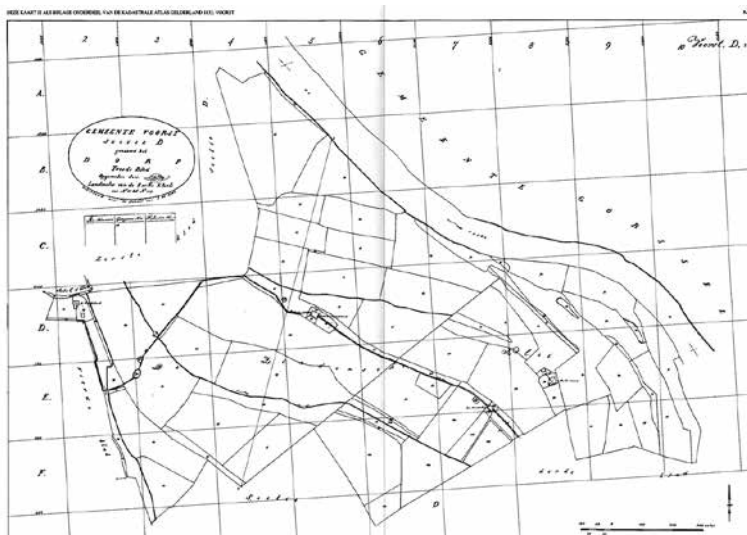
In de Franse tijd gaat het iedereen slecht, behalve de boeren. Door oorlogen zijn de prijzen die ze voor hun producten krijgen hoog. Geen wonder dat veel mensen naar het platteland trekken. Na de Franse tijd blijft voorlopig alles zoals het was. In de IJsselstreek spreken de boeren van 'sukkeljaren'. "Van 1810 tot 1840 is er weinige verandering gekomen in woning, bedrijf en levenswijze", zo schrijft A.W. Scholten in zijn prachtige 'Geschiedenis van boerderijen en het boerenbedrijf in de IJsselstreken'. Maar hij vervolgt: "Na 1840 of beter nog na 1850 kunnen wij in elken tak van het bedrijf merkbare verandering en verbetering bespeuren."

Glorie en crisis

Rond 1840 staat de landbouw aan het begin van een voorspoedige tijd die tot 1920 zal duren. De bevolking in West-Europa neemt toe. Zowel in ons eigen land, als vanuit het buitenland neemt de vraag naar landbouwproducten toe. De landbouw gaat ook zelf grondstoffen produceren voor de industrie. Handelsbelemmeringen worden opgeheven en vanaf 1850 krijgt de handel vrij baan. De uitvoer van runderen vertwintigvoudigt, de export van kaas, boter, vlas, haver en aardappelen neemt toe en de prijzen stijgen. Het gaat zo goed dat de boeren in sommige streken van ons land spreken van 'champagnejaren'. Het feest duurt voorlopig tot 1870. Dan wordt de Europese markt overspoeld met granen en andere landbouwproducten uit Amerika, die dankzij de ontwikkelingen in de stoomvaart, goedkoop in Europa kunnen worden afgezet. De grote landbouwcrisis is een feit. Niet alleen de graanprijs komt onder druk, maar ook andere gewassen en producten. De prijs van boter daalt, mede door de opkomst van de margarine, maar ook omdat de vraag in Engeland naar Nederlandse boter afneemt. Dankzij de onbeperkt lijkende exportmogelijkheden heeft de handel de verleiding niet kunnen weerstaan om met de producten te knoeien.

Toch komt de crisis in de IJsselstreek niet zo hard aan als elders in het land. De veehouderijprijzen houden beter stand dan die van de granen. Wie dat kan, gaat dus meer aan veehouderij

doen. De boeren langs de IJssel gaan bovendien andere producten verbouwen: de eerste paar jaar minder tarwe en meer rogge, suikerbieten en aardappelen. De laatste worden namelijk een industriële grondstof. Ook het fruit wordt redelijk betaald. Heeft men tot voor kort boomgaarden voor eigen gebruik, het eerste voorzichtige begin van de fruitteelt voor de verkoop is een feit. Op topografische kaarten van 1850 zie je dat er maar een paar boomgaarden rondom de boerderijen zijn. Latere kaarten tonen veel grotere bongerds, te groot voor eigen gebruik.

In Olst en Wijhe komen twee exportslachterijen van de grond. De streek profiteert er zichtbaar van.

Rond 1895 gaat het overal in het land weer wat beter. Door de prijsdalingen van de landbouwproducten ontstaat er in het budget van de mensen ruimte. De ontwikkelingen in de nijverheid veroorzaken een toenemende vraag naar arbeidskrachten, net zoals in de dienstensectoren. De lonen stijgen en de vraag naar luxer eten, zoals vlees, boter en fruit neemt toe. De boeren in de IJsselstreek spelen er op in en schakelen nog meer over naar vee en fruit. Akkerbouwproducten, die eerst nog voor de markt worden verkocht, gaan deels naar het vee als veevoer en zijn verder voor eigen gebruik.

De eerste wereldoorlog verstoort deze voorspoedige ontwikkeling. Hoewel de prijzen van vee zich gunstig ontwikkelen, moet de veestapel worden ingekrompen omdat er geen veevoer meer kan worden ingevoerd. Daarom kan er minder kaas en boter worden gemaakt. Fruittelers doen echter opnieuw goede zaken.

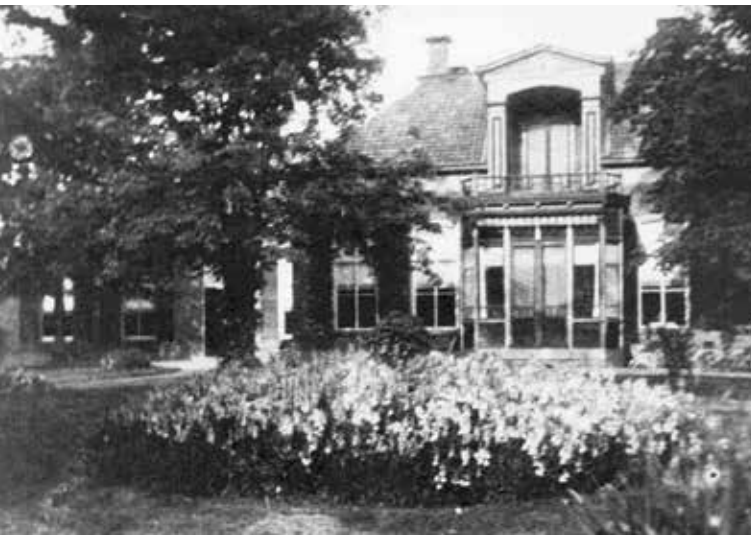
De jaren na de eerste wereldoorlog gaat het niet slecht. De export herstelt zich, en graan doet het goed, totdat de malaise waarin de economie in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw belandt, ook zijn gevolgen heeft voor de land- en tuinbouw in de IJsselstreek. Er volgen jaren waarin niks wordt verdiend. De Tweede Wereldoorlog betekent, vanwege de bezetting van ons land, een nog grotere terugslag voor de landbouw, dan de voorafgaande economische crisis.

De Blankemate in Nijbroek

De naam de Blankemate stamt waarschijnlijk af van het begrip 'Mate'. 'Mate' is een oppervlaktemaat voor een stuk grasland, dat een man in een dag kon maaien. En 'blank' komt waarschijnlijk van overstromen, blank staan. Blankemate is dus niks meer of minder dan een stuk weiland dat blank staat. Geen gekke naam als men kijkt naar de lage ligging van sommige weilanden die bij de boerderij horen.

De ligging van deze boerderij in Nijbroek is heel bijzonder, zo op de uiterste oeverwal ten westen van de IJssel, aan de rand van de Nijbroeker polder. Het is een mooie plek om hoog en droog te wonen in een tijd dat de IJssel nog vaak overstroomt en de genoemde polder nog een moeras is.

De geschiedenis van de Blankemate gaat ver terug. De oudste gegevens dateren uit het jaar 1409 en zijn te vinden in het archief van het Heilige Geest-Gasthuis te Deventer.

Vanaf 1400 is er waarschijnlijk al geboerd. Ook weten we, dat de Blankemate in bezit is geweest van welgestelde stedelijke eigenaren, zoals de bekende familie Jordens uit Deventer. Dit soort eigenaren gebruikte de boerderij waarschijnlijk als zomerverblijf. Een oud schilderij toont de boerderij met een 'spieker' en een 'lanterskamer'. Een spieker was een gebouw voor graanopslag, vaak gebruikt voor de hele buurt. En de lanterskamer is een verbastering van de landheerskamer, door de rijke eigenaren gebruikt tijdens de jacht of in de zomermaanden.

Op hetzelfde schilderij staan ook hoge hooi-en graanbergen. Daaruit kunnen we afleiden dat de Blankemate een rijke boerderij was met hoge gras-en graanopbrengsten. De gronden, die om de Blankemate liggen zijn dan ook zeer vruchtbaar. Op de komklei in de Nijbroekerpolder kon het gras en griend goed groeien. De percelen op de lichtere rivierklei zijn uitermate geschikt voor akkerbouw en fruitteelt.

De huidige boerderij wordt gebouwd in 1889 door Jacob Derks Bredenoord. De Bredenoords hebben vanaf de 18^e eeuw een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van Nijbroek, Terwolde en Welsum.

De laatste eeuwen is de Blankemate een gemengd bedrijf, met eerst vooral akkerbouw en wat koeien en veel paarden. Aan het eind van de 19e eeuw komt er een fruitteeltboom bij en wordt het aandeel akkerbouw langzamerhand minder.

Het bedrijfsplan rond het midden van de vorige eeuw ziet er globaal als volgt uit: een derde akkerbouw met gewassen als

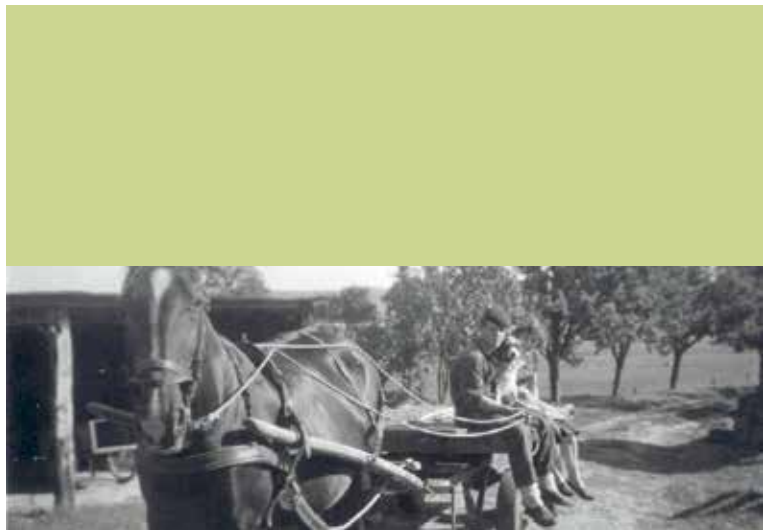
rogge, tarwe, haver, gerst, aardappelen, koolzaad en suikerbieten; de helft grasland en voor de rest fruitteelt.

Eind jaren tachtig van de vorige eeuw wordt het bedrijf, toen rond de zestig hectare, door nazaten van de familie Bredenoord verkocht. Vervolgens is het gedurende enkele jaren een biologisch-dynamisch veebedrijf.

In 1999 wordt de plaats de Blankemate gesplitst en opnieuw verkocht. Op een groot deel van de grond dat bij de boerderij hoort, verrijst een nieuw biologisch melkveebedrijf. De boerderij met daarbij zes hectare grond krijgt in 1999 ook een nieuwe eigenaar en is sindsdien een landgoed, vallende onder de Natuurschoonwet. Op het landgoed hebben onder andere oude fruitteeltrassen een plaats gekregen.

Nieuwe ontwikkelingen

Terug naar 1850. Het gaat dan crescendo met de landbouw langs de IJssel. Er komen meer bedrijven en die spelen goed in op de vraag naar andere producten. Het is goed te zien dat er veel wordt verdiend. Boeren steken hun verdiende geld in de verbouw en later ook in de nieuwbouw van grote boerderijen. A.W. Scholten schrijft: "In 1845 verbouwde mijn vader het huis naar de toenmalige begrippen en behoeften. Van het voorhuis werd een dwarshuis gemaakt door uitbouw aan de noordzijde". Andere boeren volgen het voorbeeld van de vader van Scholten: "Na dien tijd werden de oude boerderijen op dezelfde wijze verbouwd. En nieuwgebouwde

boerderijen kregen ook denzelfden vorm.”

Er gebeurt veel meer. Tussen 1850 en 1920 verandert de bedrijfsvoering. De zuivelbereiding, die aanvankelijk op de boerderijen plaats vindt, wordt steeds meer door fabrieken overgenomen. Langs de IJssel komt de eerste zuivelfabriek in Terwolde, in 1912. Er volgen er meer.

Kunstmest doet zijn intrede, waar de agrariërs gretig gebruik van maken. Er komen nieuwe gewassen, waardoor oude vruchtopvolgingssystemen kunnen worden losgelaten. Nieuwe landbouwmachines veranderen en vergemakkelijken het werk.

Boeren gaan zich verenigen. De komst van kunstmest en veevoer leiden indirect tot aan- en verkoopcoöperaties. Want handelaars bedriegen de boeren dat het een lieve lust is. Ook als het om andere belangen gaat heeft men elkaar opgezocht. In 1845 wordt de Geldersch-Overijsselse Landbouwmaatschappij opgericht en langs de IJssel functioneert vanaf 1897 de eerste afdeling van deze landbouwmaatschappij in Nijbroek.

Dat samenwerking in coöperaties loont, heeft men al gezien bij de banken en de zuivelfabrieken. In Twello komt de eerste boerenleenbank van de streek. De oprichting is in 1902. De steeds omvangrijker wordende fruitoogst wordt gezamenlijk verhandeld via coöperatieve fruitveilingen in Deventer, Olst en Wijhe.

In die jaren komt er ook een veefonds voor Nijbroek, Terwolde en Omstreken. En rond 1914 worden de fokverenigingen voor Roodbont IJsselvee in Terwolde, Welsum, Olst, Diepenveen en in Marle opgericht. Vooral door de inspanningen van die verenigingen wordt het ras steeds bekender.

MRIJ

Het MRIJ-vee is in de vorige eeuw decennia lang de trots van de streek. De serieuze fokkerij met het sobere sterke ras wordt opgepakt aan het begin van de twintigste eeuw. Het ras komt voort uit het lokale vee dat werd gehouden en het geïmporteerde Munstervee. De laatste kleine roodbonte koeien worden in de 18^e eeuw naar het oostelijk deel van Nederland geïmporteerd omdat daar de veepest heeft huisgehouden in de veestapels. Al in de tweede helft van de 19^e eeuw beginnen boeren de selectie van het roodbonte vee serieus ter harte te nemen. En vanaf 1874 kunnen roodbonten worden geregistreerd. Maar pas in 1905 is het Roodbonte Maas Rijn en IJsselvee (MRIJ) een echt erkend ras. Het ras, de naam zegt het al, wordt niet alleen langs de IJssel gefokt. Ook in de westelijke Achterhoek, Salland en Twente en in Oost-Brabant, Noord-Limburg en het Land van Maas en Waal, zijn er succesvolle fokkers van het ras.

Ook de fokkers uit de IJsselstreek krijgen grote invloed op de ontwikkeling van het ras. Bekende fokkers zijn Alderkamp, Van den Oort, Hengeveld, Schokkenkamp, Wiltink, Brouwer, Schieven en Bredenoord. Vooral de stal van laatstgenoemde fokker heeft de roodbontfokkerij sterk beïnvloed. Aart en zijn zoon Albert Jan zijn goed voor maar liefst zes preferente fokstieren. Vader en zoon passen vooral inteelt toe. En ze hebben volgens laatstgenoemde een flinke portie geluk. Bredenoord vertelt graag het verhaal van de blanke Kasimir, een stiertje dat hij op een platte wagen naar de

slager wilde brengen. "Hij was in de ogen van de fokkerijseisen in die dagen immers veel te wit." Maar Kasimir viel onderweg van de wagen. Bredenoord raapte hem op en dacht, "Dan moet je nog maar een kans hebben". Kasimir wordt een van de beeldbepalende stieren in de MRIJ-fokkerij.

Bredenoord is niet de enige veeliefhebber. Alle boeren in Welsum en omstreken hebben schik in de fokkerij. Ze stimuleren elkaar enorm. "Als de inspecteur naar Welsum kwam om de koeien te keuren voor het stamboek, liep elke bezochte veehouder met hem mee naar de volgende boer totdat de stallen bij het laatste bedrijf uitpuilden. We gaven natuurlijk allemaal ons oordeel en hadden de nodige discussies. En we namen onderweg natuurlijk regelmatig een borreltje", zo herinnert Bredenoord zich.

Ook na de Tweede Wereldoorlog handhaaft de faam van het vee langs de IJssel zich nog enkele decennia. De jaren 70 brengen het keerpunt. Vlees van speciale vleesrassen kan goedkoper worden geïmporteerd vanuit het buitenland, de boeren moesten het dus hebben van de melk. De opmars van het Holstein-ras, met veel betere uiers en een veel hogere melkgift is niet te stuiten.

Toch zijn er nog altijd boeren die het MRIJ-ras trouw zijn gebleven. En niet zonder reden: de dieren mogen dan minder melk geven, bedrijfseconomisch kunnen boeren met MRIJ-vee de concurrentie met hun collega's vaak goed aan. Ook de brandrode variant van het MRIJ-ras is nog niet afgeschreven: de donkerrode koeien worden steeds vaker ingezet als grazer in de nieuwe natuurgebieden langs de IJssel. De waarde van het oude ras wordt inmiddels erkend: beide rassen zijn beschermde huisdierrassen.

Bissemshofstede in Marle

Bissemshofstede is de noordelijkst gelegen boerderij in Marle, een buurtschap die hoort bij de provincie Overijssel. Hoe oud de plaats is, is niet bekend. Wel zijn in het huis gebinten te vinden die uit de 17^e eeuw dateren. De huidige boerderij bestaat uit een breed dwarsgeplaatst voorhuis met daarachter twee schuren. Oorspronkelijk zijn er drie schuren aan het voorhuis vastgebouwd. In de jaren negentig van de vorige eeuw wordt een van de schuren, die in slechte staat verkeert, afgebroken. Los op het erf heeft vroeger nog een aantal oude schuren gestaan, waarvan er nog een resteert. Inmiddels staan ook nieuwe gebouwen op het erf: een ligboxenstal, een aardappelbewaarschuur, een mestsilos en kuilplaten.

Het voorhuis van Bissemshofstede wordt in 1879 gebouwd voor een drietal al bestaande schuren. Hoe oud deze zijn is niet duidelijk. In de gebinten staan verschillende jaartallen uit de 17^e en de 18^e eeuw. Dat wil echter nog niet zeggen dat de schuren ook zo oud zijn. Er werd vroeger immers vaak met oud materiaal gebouwd.

Opdrachtgever voor de bouw van het voorhuis uit 1879 is Hendrik van Merle. Hij komt rond 1850 van de boerderij de Weerdhof uit Marle naar Bissemshofstede om er samen met een kinderloze oom en tante te boeren. Wanneer Hendrik van Merle op Bissemshofstede komt is de boerderij ongeveer 60 hectare groot. Als hij in 1899 overlijdt, heeft hij zijn bezit vergroot tot

140 hectare. Na de dood van Hendrik van Merle wordt zijn land verdeeld tussen zijn beide zonen. Egbert-Jan van Merle blijft op Bissemshofstede, voor de andere zoon, Gerrit van Merle, is in 1892, op nog geen kilometer afstand, De Werverhof gebouwd. De broers krijgen ieder de helft van de grond.

Op beide boerderijen wordt nog steeds geboerd door nazaten van Egbert-Jan en Gerrit van Merle. Zoals overal in de IJsselstreek, hebben beide bedrijven zich ontwikkeld tot een gespecialiseerd melkveehouderijbedrijf. Akkerbouw en fruitteelt verdwenen ook hier in de jaren zestig en zeventig. Wel is de bedrijfsoppervlakte van beide bedrijven vrijwel gelijk gebleven.

Bissemshofstede is een rijksmonument sinds 1977. De hoeve verkeert in een prima staat van onderhoud en is, zowel van binnen als van buiten, weinig veranderd sinds de bouw in 1879. Ook in de tuin van de boerderij bevinden zich nog oude elementen: behalve de oude leilinden voor de west- en zuidgevel, staat er in de voortuin een grote kip van taxus, ontstaan door vormsnoei.

Waar de naam Bissemshofstede vandaan komt, is niet duidelijk. Een aantal percelen land die bij de boerderij horen heten Bissemslanden. Maar of de boerderij nu naar het land is genoemd of juist andersom...?

Het fruit

De IJsselstreek is in de twintigste eeuw beroemd om zijn vee maar ook het fruit is lange tijd belangrijk en beeldbepalend voor het gebied. Zelfs op het bedrijf van een echte koeienman zoals Bredenoord, zijn de nodige hectares hoogstambomen. En in de herfst gaan de appels voor. "Het vee kwam soms veel te laat op stal omdat we nog met de appels bezig waren." Zijn beste vee loopt gewoon in de bongerd. "Ze vraten wel eens zoveel valappels dat ze geen melk meer gaven."

De vruchtbare klei langs de IJssel leent zich heel goed voor de teelt van fruit. Aan beide kanten van de rivier, vooral tussen Deventer en Zwolle zijn de hoogstamboomgaarden onderdeel van het gemengde bedrijf. De fruitteelt is een belangrijke neventak en heeft zijn opkomst mede te danken aan de grote landbouwcrisis, waardoor de boeren andere inkomstbronnen zoeken en besluiten om meer boomgaarden aan te planten. Er begint een handel van beperkte omvang. Een deel van de fruitoogst wordt verkocht, een ander deel dient nog altijd voor eigen gebruik. De zeer wisselende opbrengsten worden vaak opgekocht door handelaren die het fruit op stam kopen en het, onder andere, naar Duitsland exporteren. Omdat er (jong)vee onder de bomen moet grazen, worden de bomen ruim geplant, op 8 tot 10 meter uit elkaar. De beplanting bestaat voor meer dan de helft uit zoete appels, zoals Grauwe en Rode Pippeling, Huismanzweet en Jacob Dirk. Later neemt de Present van

Engeland een belangrijke plaats in. Bemesting en verzorging laten nog veel te wensen over.

Uitbreiding van de teelt vindt pas plaats in het begin van de twintigste eeuw, als de export van vee en zuivel aan banden wordt gelegd. Maar het blijven weideboomgaarden met hand- en bewaarappels, hand- en stoofperen en een enkele pruim. De nieuwe aanplant bestaat vooral uit appels. Er worden rassen als de Zoete en Zure Bellefleur, Princesse Noble, Sterappel, Groninger Kroon en de Zoete Campagner geplant.

In de jaren twintig moderniseert de teelt. Er ontstaan voor het eerst gespecialiseerde bedrijven, vaak door mensen die van elders komen. Zij planten dan geen hoogstambomen maar piramiden, een heel klein stammetje met 4 tot 6 vertakkingen. Hier wordt ook niet meer onder geweid. De streekassen worden vervangen door de algemenere Cox d'Orange, Jonathan, James Grieve, Goudrenetten en Bramley's.

Na de Tweede Wereldoorlog gaat de specialisatie verder. Struikvormige boompjes doen hun intrede. Er kunnen meer boompjes per hectare worden aangeplant, het fruit is makkelijker te plukken en ook de ziektebestrijding is makkelijker. In Terwolde komt een fruitteeltvakschool. En het zijn niet alleen de gespecialiseerde fruittelers die er naar toe gaan. Ook diegenen die nog een hoogstamboomgaard hebben, proberen zich op de hoogte te houden van de nieuwste ontwikkelingen. "Alle boerenzonen gaan in die tijd na de gewone landbouwschool nog een jaar naar de fruitteeltvakschool" zegt

Gerrit van Werven uit Vorchten, die de school direct naar de oorlog bezoekt. "Je ging 's morgens naar school, 's middag kreeg je praktijkes op het fruitteeltproefbedrijf in Terwolde." Van Werven heeft niet lang kunnen profiteren van de opgedane kennis. "Een paar jaar nadat ik van school was, gingen de hoogstambomen eruit." Het fruit van de hoogstam kan qua kwaliteit en opbrengst namelijk niet meer concurreren met de oogst van de moderne boomgaarden. Wanneer in de jaren zestig en zeventig de overheid een rooipremie biedt om de oude boomgaarden op te ruimen, doen veel boeren daar aan mee. De hoogstambongers worden gerooid, het land wordt grasland, de voorheen gemengde bedrijven specialiseren zich in het melkvee. Slechts een enkeling gaat verder in het fruit, maar ook op die bedrijven moet de hoogstam uiteindelijk het onderspit delven.

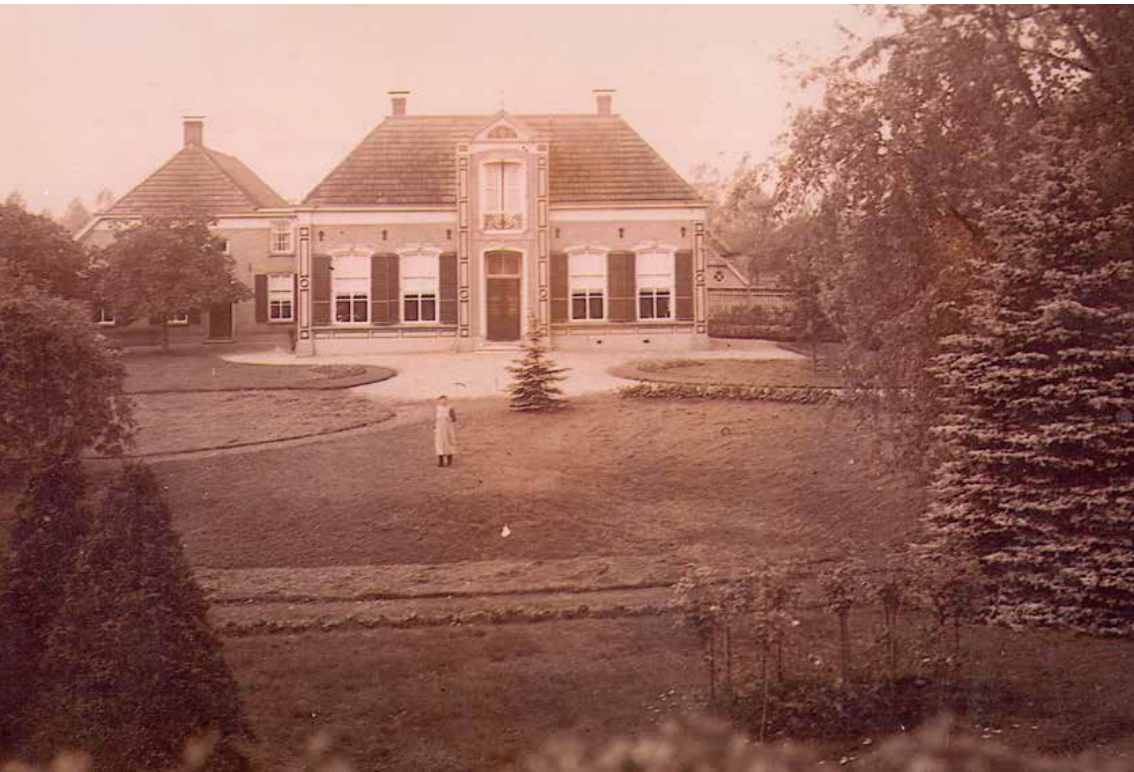
Toch zijn er langs de IJssel nog restanten van de oude boomgaarden rond boerderijen en bij particulieren. De laatste jaren is er zelfs nieuwe belangstelling voor de hoogstamboomgaarden. Landschap Overijssel en Landschapsbeheer Gelderland kennen al tien jaar de actie 'Houd de bongerd hoog'. Ze stimuleren ondersteuning het wegwerken van achterstallig onderhoud bij oude bomen en de aanplant van nieuwe hoogstambomen. Ook zijn er prille initiatieven om het fruit dat van de oude en nieuwe hoogstambomen komt, samen te vermarkten.

De Mediaan in Welsum

De Mediaan ligt aan de IJsseldijk in Welsum en dateert van 1909. De boerderij is gebouwd door Albert Logtenberg, een zeer welgestelde herenboer. Deze Logtenberg staat dan ook bekend als 'de God van Welsum', waarschijnlijk omdat veel Welsummers in die jaren van hem afhankelijk waren. Logtenberg bewoont De Nieuwe Schelenberg, een boerderij met 80 hectare grond, waar velen uit de omgeving hun brood verdienen. Logtenberg steunt ook de diaconie en leent geld aan veel Welsummers.

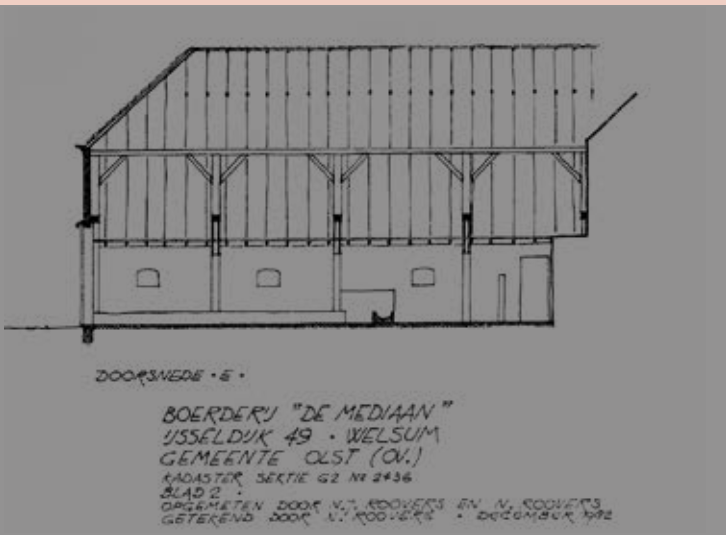
Als we praten over De Mediaan, moeten we eerst wat van de Nieuwe Schelenberg weten. Deze boerderij stond zuidelijk van de Mediaan. De plaats Schelenberg is oud: rond 1300 komt de naam (ook wel Schalenberg of Schaelenberg) al voor in het tiendenregister van Klooster Ter Hunnepe bij Deventer. Sinds 1750 wordt de plek bewoond door de familie Logtenberg. In 1867 bouwen de Logtenbergs ter plekke een nieuwe boerderij, een grote heren-

boerderij met een dwarsgeplaatst voorhuis met een brede risaliet en timpaan.

In 1909 bouwt Albert Logtenberg naast De Nieuwe Schelenberg 'De Mediaan' voor zijn jongste zoon Gerhard. Het pand wordt onder toezicht van de architect Dorst gebouwd. Bouwkosten: 15.000 gulden, betaald uit aandelen van de Russische spoorwegen. Bekend is dat het zand voor de fundering per schip wordt aangevoerd en met manden vanaf de loswal in Welsum naar de bouwplaats wordt vervoerd. Nauwgezet volgen speciale opzichters of de materialen aan de hoogste eisen voldoen en of iedere steen wel recht ligt.

Net zoals De Nieuwe Schelenberg is De Mediaan een herenboerderij, met een dwarsgeplaatst voorhuis. Verschillende ornamenten binnen en buiten worden in de dan geldende Jugendstil/Art Nouveau-stijl uitgevoerd. Maar het huis heeft ook neo-classicistische stijlelementen. Ook de Engelse landschapstuin wordt onder architectuur aangelegd. De tuin, die in de jaren negentig van de vorige eeuw nog

groter wordt gemaakt, is bij de aanleg 60 meter breed en bevat de typische kenmerken van de landschapsstijl zoals een niervormige vijver en grote solitaire bomen. Bijzonder zijn een Acer Negundo (vederesdoorn) en een Acer Saccharinum Laciniatum Wieri (een zilveresdoorn, verwant aan de suikeresdoorn).

De eerste bewoners van De Mediaan zijn Gerhard Logtenberg en zijn vrouw. Ze krijgen twee zoons, Gerrit en Albert junior. Albert junior verhuisde later naar De Schelenberg, waar eerst een kinderloze oom en tante woonden. Gerrit blijft op De Mediaan. Nadat De Schelenberg in 1942 afbrandt (naar men zegt door het communistische verzet), gaat Albert junior terug naar De Mediaan. De Nieuwe Schelenberg wordt niet meer herbouwd. Op de plek waar eens de grootste boerderij van Welsum stond, rest nu alleen een verhoging in het land en een restant van de vijver die voor de boerderij lag.

Gerrit en Albert Logtenberg sterven in de jaren zestig van de vorige eeuw. De weduwe van Gerrit zet het bedrijf nog een tijdje voort maar verkoopt in de jaren zeventig De Mediaan met een paar hectare grond. De rest van ruim 50 hectare komt in handen van verschillende boeren in Welsum.

Momenteel bewoont de familie Jansen de boerderij.

Specialisatie

Na de Tweede Wereldoorlog pakken de boeren de draad weer op. Ze brengen de agrarische productie weer op gang, herstellen de vernielingen aan huis, have en landerijen en zetten een nieuwe organisatiestructuur voor de vaderlandse landbouw op. "We zullen een nieuwe samenleving moeten opbouwen", zegt Mr Ridder van Rappard op 19 mei 1945, die dan voorzitter is van de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw. "Wij zullen al onze krachten moeten inspannen om ervoor te zorgen dat ook de landbouw welvarend en sterk wordt."

En dat gebeurt. Op het ministerie van Landbouw werkt de jonge landbouwminister Sicco Mansholt al aan zijn plannen. Behalve aan het opvoeren van de Nederlandse voedselproductie heeft hij ook oog voor de eenwording van Europa en de rol van de landbouw daarin. Mansholt streeft naar grote, gespecialiseerde en efficiënte landbouwbedrijven, gesteund door een gemeenschappelijk Europees markt- en prijsbeleid.

De gevolgen zijn bekend. De voorheen gemengde bedrijven gaan zich specialiseren. De boeren langs de IJssel kiezen massaal voor het melkvee. Slechts een enkeling gaat verder met akkerbouw en er blijven een paar fruitteeltbedrijven over. Door de komst van trekkers en melkmachines kunnen meer hectares worden bewerkt en meer koeien worden gemolken. De bedrijven worden groter, al groeien ze langs de IJssel aanvankelijk niet zo fors

als elders in het land. De ondernemingen zijn er in vergelijking met andere bedrijven altijd al groot geweest. Hier geldt misschien wel de wet van de remmende oorsprong.

Vooralsnog voldoen de oude IJsselhoeven als bedrijfsgebouw. Ze zijn groot genoeg. Maar als de schaalvergroting in de jaren zeventig en tachtig, mede als gevolg van de ruilverkavelingen, dan toch verder inzet, verschijnen bij de boerderijen de eerste ligboxenstallen, voedersilo's, kuilplaten en andere nieuwe doelmatige bedrijfsgebouwen.

Het plan-Mansholt is zo succesvol dat er reusachtige overschotten ontstaan, boterbergen en melkplassen. Kleine boeren kunnen de concurrentie met hun grote collega's niet meer aan en stoppen ermee. De vaak kleine boerderijtjes worden opgekocht en opgeknapt door burgers, vaak elders uit het land; het is de eerste 'import', zoals dat in de IJsselstreek genoemd wordt.

In de jaren tachtig doen de melktank, de melkquotering en mestwetgeving hun intrede. Nog meer boeren houden het voor gezien. Het eigene van de streek, de boomgaarden en het eigen vee, verdwijnt en ook het landschap wordt anders. Het wordt kaler, doelmatiger, niet alleen als gevolg van de ruilverkavelingen maar ook door boeren zelf die landerijen willen waar niet al te veel in de weg staat. Andere stukken grond, zoals de uiterwaarden, met hun grazende roodbonten tussen de meidoornhagen, worden teruggegeven aan de natuur.

De grote IJsselhoeven worden vaak nog wel bewoond door de

boerengezinnen maar zijn geen 'toonbeeld van doelmatigheid' meer. Integendeel. De grote schuren en bijgebouwen waar eerst het vee in huist, staan leeg want nieuwe bedrijfsgebouwen zijn ruimer, lichter en luchtiger en het werken erin bespaart tijd en dus geld. Deze ontwikkeling is te zien: boerderijen en schuren worden in een aantal gevallen slecht onderhouden. Agrariërs investeren liever in grond, melkquotum en nieuwe stallen, dan in de oude gebouwen die hun doelmatigheid hebben verloren.

Visie

Nog één keer staat de agrarische bevolking langs de IJssel in het middelpunt van de belangstelling, al is de aanleiding minder mooi. Uitgerekend hier wordt in het vroege voorjaar van 2001 het eerste geval van mond- en klauwzeer gesignaleerd. De 'driehoek' tussen Deventer, Zwolle en Apeldoorn is maandenlang in het nieuws. Meer dan 200.000 koeien, geiten, schapen en varkens worden geruimd. Zelfs Europa's mooiste roodbonte, Sabina 17, geboren op de IJsselhoeve Hof ter Waarde in Terwolde, ontkomt niet aan de ruiming. De mkz hakt er zowel bij boer als bij burger diep in.

De meeste boeren beginnen opnieuw, al worden de weilanden nog minder roodbont dan ze al waren. Er komt nieuw vee, vaker dan voor de crisis, zwartbont van kleur. Sommigen gaan verder met vleesvee en ook dat geeft nieuwe kleur aan het landschap.

Na de mkz komt er een vereniging voor plattelandsontwikkeling. Deze Vereniging VeluweIJsselzoom bezint zich op een leefbaar platteland langs de IJssel, dat kansen en mogelijkheden moet bieden voor zijn bewoners. Want al verschijnen in de media verhalen van boeren die stallen willen bouwen voor duizenden, zelfs tienduizenden koeien, er zijn ook boeren (en burgers) die het over een andere boeg gooien. Zij kiezen er voor om, naast het boerenbedrijf, een camping te beginnen, een ijs- of zorgboerderij of een atelier. Dan komen de grote IJsselhoeven weer mooi van pas, al blijkt het niet makkelijk om direct toestemming te krijgen voor nieuwe initiatieven op het platteland. Ook nieuwe boerderijbewoners, die nu ook de grotere vrijkomende boerderijen kopen en opknappen, willen vaak meer dan alleen wonen in hun IJsselhoeve. Boeren en burgers vinden zich samen in de Stichting IJsselhoeven, die probeert om de oude boerderijen nieuw elan in te blazen.

Samen met de Vereniging VeluweIJsselzoom wil de Stichting het eigen karakter van de streek behouden en versterken. De organisaties zetten kritische vraagtekens bij de komst van intensieve veebedrijven, die op grond van de reconstructieplannen naar de IJsselvallei moeten. Ook de plannen om de IJssel in het kader van Ruimte voor de Rivier meer ruimte te geven, worden met argusogen bekeken. IJsselhoeven en agrarische bedrijven zouden daardoor weg moeten.

Met andere partijen wordt er gewerkt aan een langetermijnvisie voor het gebied. Het moet mooi blijven langs de IJssel, met ruimte en kansen om er te werken, te wonen en recreëren.

De IJsselstreek moet een plek blijven waar de hoeven, ook al hebben ze een andere functie, nog net zo beeldbepalend zijn als decennia geleden. Zodat, met de woorden van Jan Terlouw, ook in de toekomst geldt:

Als door toeval staan ze goed,
de boerderijen in het land.
Schakel tussen grond en lucht.
Vastberaden in de aarde
geven ze, door er te zijn,
de geschiedenis zijn waarde
en het landschap zijn verband.

Literatuur

Geschiedenis van de boerderij en het boerenbedrijf in de IJsselstreek, A.W. Scholten, 1914

De historie van Heerde in woord en beeld, D. Otten, 1995

Anderhalve eeuw Gelderse Landbouw, J. Bieleman e.a., 1995

Honderd jaar NRS, H.W.J. Dekker en K.P. Stapel, 1974

Verzet en Verlangen, T. van der Ziel, 2003

Vijftig eeuwen volk langs de IJssel, W. Heitling en L. Lensen, 1992

